

Emlékezés Szindbád írójára

Huszonöt éve, hogy meghalt. Tavasz volt, május. A budai ódon, zegzugos utcák macskakövei között zsenge fű dugta ki fejét. Tabánban különös, nehéz, bódító illatot leheltet az orgonák. Karcslábú bakfislányok topánkáinak kopogása utoljára dobbantotta meg az öreg Szindbád szívét. Pedig legjobban az ősz szerezte, mikor aranyköntőjét a vénülő Tabánra terítette a délutáni nap, s levelek peregetek a csokoládébarna fákról.

„... egy sereg marsallbot van a tarsolyában, és ez hanyagul a vállára vetve.” — Ezt a találó hasonlatot egy könyvről szóló bírálat végén olvastam róla a Nyugat 1912. évfolyamában. Akkor még írói pályájának jóformán a közepén állott. Ma már bátran állíthatjuk, hogy e marsallbot nem került méltatlan kezekbe, az irodalom csatamezején Krúdy nem maradt közkatoná.

Krúdy a századvég kiemelkedő egyénisége, Ady kortársa és megértő barátja. Realista és romantikus álmódzó volt egy személyben. A legjózanabb realizmus, a legcsillogóbb romantika, az egészséges élet szemlélet és a hervadó dekadencia találkozott benne. A századvég gyermeke. Sajátos lá'ásmódja, különös zeneiségű stílusa egész életművének egységes képet ad, és a magyar próza legnagyobb mestereinek sorába helyezi őt.

Író elődjei Mikszáth és Jókai voltak; különösen fiatalkori művein érezni Mikszáth hatását, de hamarosan megtalálja utánozhatatlan, egyéni hangját. Élménvei és osztályhelyzete szerint a középnemesség írója. Nem bírál, mint Mikszáth, de nem is táplál illúziókat osztályáról. Műveiben egy pusztuló osztály hatyúdala zeng. Olyan Magyarországot rajzol, amely az ő korában már nincsen, de amilyennek az író szeretné. Ez a világ már a dzsentri-lélektől idegen. Mivel osztályában már nem talál hősokeket (Jókai korában még akadtak, például Berend Iván), ezért fordulnak elő regényeiben, novelláiban olyan alakok, akik inkább érdekesek, és főként furcsaságaikkal, bogaraikkal vagy álmódzó romantikus életfelfogásukkal keltik fel a figyelmet,

pl. Józsiás, Rezeda Kázmér vagy a felejtethetlen Szindbád, az Ezeregyéjszaka tengerése, „aki mindig útra kel és mindig visszatér!” Ez Krúdy legsikerültebb figurája. Szindbád egy kicsit Krúdy is, aki senki sem találja helyét. Romantikus, mivel egy jobb, szebb élet igénye él benne, mint amivel kora kínálja. Utazások, útrakelések... Magunk előtt látjuk Szindbádot, ahogy poggyász nélkül, szinte testetlenül, nem találkozza senkivel, magányos emlékeibe burkolózva útra kel; ahogy fáza a hajnalban vagy az estében céljához (vajon mikor?!) elér; ahogy az emlékeivel összeakad, megnézi, becézi, köszönti és már búcsúzik is tőlük. Szindbádot mégis valóságosnak érezzük, mert van valami megkapó, mélységesen emberi benne.

De Krúdy regényeiben és novelláiban nemcsak ezeket az ábrándos alakokat találjuk, reális, hű képet rajzol a budai kisembereket, öregedő asszonyokat, polgárok, házmestereket, kereskedőket, pincérek életéről is. Különösen posthumus novellás kötetjeiben találunk derűs életteljes történeteket, melyek Krúdy mesteri elbeszélő készségét egész új oldaláról mutatják be. Ezekből a művekből már nem hiányzik a bírálat sem, melyet a gúny, a mosolyogtatás, a csipkelődés fegyverével végez. A Dudorászi vagy egy haszontalan ember című írásában vajon nem ismerünk-e rá a századvégi Pató Pálra? A vidám, könnyelmű gavalléra, ki egy öreg kastélyban semmittevésben tölti napjait, s aki „még a pinceajtó csikorgásának is tudott örvendezni.”

Krúdy regényeinek, elbeszéléseinek nincs mindig meghatározott szerkezetük. A cselekményt legtöbbször lazán köti össze a főhős élete; egymásbafolyó emlékek, képek, apró epizódok (elbeszélések az elbeszélésben) szakítják meg a regény menetét. Egy-egy kedvelt hőse több művében is szerepel.

Hőseinek feltűnő érdekessége, hogy agglégények maradnak, nem élnek családi életet, holott gondolataik, érzésviláguk jó részét az asszonyok és a konyha iránti szeretet tölti be.

Maga a táj, a környezet leírása szinte külön művészetet jelent Krúdynál. Mintha egy finom pasztelkép-sorozat vonulna el előttünk; havas, ódon városrészek, lilaszürke ég, meztelen, fazós barna fák. Ez Buda, s így csak Krúdy tudta bemutatni nekünk...

Egészen más szerepe van a tájnak, a környezetnek azokban az elbeszélésekben, ahol a felvidék, főként Podolin vagy a nyírségi falvak embereinek életéről ír. Itt inkább a jellembrázoláson van a hangsúly, magán a mesén vagy történeten. A táj kiegészít, reálisabbá teszi a mondanivalót. (Itt találkozik Mikszáthtal, lásd a Jó palócokat!) Mintha a leírás is egyszerűbbé, természetesebbé válna, de azért semmit sem veszít üdeségéből. Ime a Poprád patak leírása a Kázmér című elbeszélésből:

„Mintha átlátszó medrében a kövek is dideregnének, és a hidegtől elsötétednek. Ha szél fúj, akkor aztán kitesz magáért a Poprád. Ezüst habjai alatt a szívérvány színében csillogó kavicsok között játszik a tarka pisztráng. Mintha megannyi színes szemek nézegetnének onnan a mélyből a napsugár felé. A csodálatosan szép kék kövek bizonyosan azoknak a szepességi lányoknak a szeméi, akik Poprádi Pál miatt elsírták a szemük világát...”

Balladaszerűen hat. Szorosan beletartozik az elbeszélésbe ez a leírás. Nincs is a novellában több szó a tájról. Krúdy fiatalkori műveiben, de később is gyakran eljut egész a realizmusig, ha megmarad a cselekménynél és tömörségre törekszik (Korvin lelke című elbeszélés).

Krúdy a húszas évek közepétől kezdve ér el legérettebb korszakához, melyből a Három király trilógia, a Hét Bagoly és a Boldogult úrfi koromban című művek emelkednek ki. Arra törekedett, hogy témájának legmélyebb valóságtartalmát tárhassa fel. Fejlődése az egyszerűség és bensőségesebb, mélyebb művészet felé irányul. Írásai megtisztultak, megerősödtek, de régebb lírai csengésüket sem veszítették el.

Ki tudja, ha Krúdyt korai halála nem akadályozta volna meg életműve folytatásában, milyen realista művekkel lepte volna meg a hálás közönséget. —d—